

ԿԱՐՊԻՍ ՍՈՒՐԵՆՅԱՆԸ ԸՆԴԴԵՍ ՀՐԱՉՅԱ ՔՈՉԱՐԻ.

«ԿԱՐՈՏ» ՎԻՊԱԿԻ ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ՊԱՏԿԱՆԵԼՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Արամ Ա. Խաչատրյան

ԳԱԱ Ս Արեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ, Երևան, ՀՀ

Ամփոփում

Նախաբան. Խորհրդային շրջանի շուրջ 70 տարիների գրականության ու գրական դեմքերի վերագնահատման տեսանկյունից հետանկախության տարիներին ամբողջական և համակողմանի գիտական ուսումնասիրություններ չեն ստեղծվել, և խնդիրը մնացել է առանձին հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում՝ սահմանափակվելով այս կամ այն առանձին շրջափուլի կամ հեղինակի վերաբերյալ ուսումնասիրությամբ: Խորհրդային գրականագիտության կողմից, այսպես կոչված, գրական կուռքի վերածված հեղինակներից շատերը շարունակեցին մնալ իրենց բարձունքում նաև անկախության շրջանում: Նույն շրջանի գրականության վերաբերյալ առկա բազմաթիվ կնճռոտ հարցեր մինչ օրս շարունակում են մնալ համակողմանի չուսումնասիրված: Կնճռոտ հարցերից մեկը հնարավոր գրագոյությունների խնդիրն է: Մեթոդներ և նյութեր. Աշխատանքում կիրառվել են վերլուծական և զուգադրական մեթոդները, ինչպես նաև ժամանակի մամուլի ուսումնասիրության արդյունքում փորձ է արվել բանավեճը ներկայացնել առավել լայն համապատկերում: Վերլուծություն. Հոդվածում ներկայացվում է Կարպիս Սուրենյանի և Հրաչյա Քոչարի նույնանուն («Կարոտ») գործերի ստեղծման նախապատմությունը, առնչությունները, տեքստաբանական համեմատություններ, և արծարծվում է հեղինակային պատկանելիության խնդիրը: Արդյունքներ. Ըստ էության, Հրաչյա Քոչարը իր «Կարոտը» վիպակի նյութը յուրացրել է Սուրենյանի նույնանուն պատմվածքից՝ որոշ հատվածներում գրեթե նույնականորեն:

Բանալի բառեր՝ Հրաչյա Քոչար, Կարպիս Սուրենյան, վերագնահատում, «Կարոտ», գրագոյություն, գրական մամուլ, գրական բանավեճ:

Ինչպես հղել՝ Խաչատրյան Ա. Կարպիս Սուրենյանի ընդդեմ Հրաչյա Քոչարի. «Կարոտ» վիպակի հեղինակային պատկանելության խնդիրը, // ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Գյումրի: 2025: Հ. 1(28), 192-200 էջեր:
DOI: 10.52971/18294316-2025.28.1-192

KARPIS SURENYAN VERSUS HRACHYA KOCHAR: THE PROBLEM OF COPYRIGHT OWNERSHIP OF THE SHORT STORY "YEARING" (KAROT)

Aram A. Khachatryan

Institute of Literature named after M. Abeghyan of NAS, Yerevan, RA

Abstract

Introduction: During the years of independence, not a single full and comprehensive scientific study has been created that would rethink the literature and literary figures of the Soviet period, which lasted for about 70 years. This issue remains the focus of individual researchers who limit themselves to studying a particular period or author. Many of the authors whom Soviet literary criticism made literary idols continued to remain on their pedestal even after independence. Many pressing issues related to the literature of that period remain comprehensively unexplored to this day. One of such pressing issues is the issue of possible plagiarism. **Methods and materials:** The work used analytical and comparative methods, and by studying the press of that time, an attempt was made to present the discussion in a broader perspective. **Analysis:** The article examines the background to the creation of the eponymous works ("Yearning") by Karpis Surenyan and Hrachya Kochar, their interrelations, text comparisons, and also touches upon the issue of authorship. **Results:** In essence, Hrachya Kochar borrowed material for his story "Yearning" from the story of the same name by Surenyan, in some places almost identically.

Key words: *Hrachya Kochar, Karpis Surenyan, reevaluation, "Yearning" (Karot), plagiarism, literary press, literary discussion.*

Citation: Khachatryan A. *Karpis Surenyan versus Hrachya Kochar: the Problem of Copyright Ownership of the Short Story "Yearning" (Karot)* // "Scientific Works" of SCAS NAS RA. Gyumri, 2025, V. 1(28), 192-200 pp.. DOI: 10.52971/18294316-2025.28.1-192

Ն Ա Ն Ա Ր Ա Ն. Սուրենյան-Քոչար առնչությունները

Անկախության առաջին տարիներին խորհրդային շրջանի տարբեր հեղինակների հնարավոր գրագողությունների վերաբերյալ նախկինում բանավոր շրջանառված խոսակցությունները, արխիվային փաստաթղթերի ու հուշերի հրապարակմանը զուգահեռ, սկսեցին շրջանառվել մամուլում, իհարկե, որոշ դեպքերում հերյուրանքի ու զազրախոսության մակարդակով:

Այս համատեքստում ակտիվորեն շրջանառվում էր նաև իր կյանքի օրոք «գրական գեներալի» համարում ունեցող Հրաչյա Քոչարի անունը: Իհարկե, որոշ դեպքերում դա պայմանավորված էր 1930-ական թթ. գործունեության արդյունքում նրա անձի շուրջ ձևավորված բացասական, իսկ որոշ դեպքերում՝ ժխտողական միտումներով: Հայտնի փաստ է, որ

Քոչարը 1930-ական թվականներին իրեն դրսևորել էր գրականության մարդուն բնորոշ ամենավատ հատկանիշներով: Բազմաթիվ են հոդվածներն ու ելույթները Չարենցի, Բակունցի, Մահարու, Դաշտենցի և այլոց դեմ, որոնցում Քոչարը հանդես է եկել բավականին սուր որակումներով: Արձակագիր, գրականագետ Նորայր Ադալյանի բնորոշմամբ՝ Քոչարի «յուրաքանչյուր որակում այն ժամանակ ուներ սպանիչ կրակոցի ուժ» [1]:

«Օգտեն Վասպուրի ճանապարհորդությունը», «Մեծ տան գավակները» և խորհրդրդային գաղափարախոսության շնչով գրված այլ՝ ներկայումս բացառապես գրապատմական առումով հետաքրքրություն ներկայացնող գրքերի հեղինակ Քոչարը 1960-ական թթ. հրատարակում է իր նախընթաց շրջանի գրականությանը բովանդակային, գաղափարական իմաստով գրեթե չադերսվող, իր արձակի համատեքստում ամբողջությամբ նոր որակի գրականություն՝ ազգային-հայրենասիրական թեմաներով¹: Նման կտրուկ փոփոխությունը կարող է վերագրվել «խրուշչովյան ձևափոխության» տարիներին խորհրդային իշխանությունների կողմից որոշ վերապահությամբ արտոնված ազգային-հայրենասիրական թեմաներով ստեղծագործելու հնարավորությանը և քաղաքական նոր իրողություններին արագորեն հարմարվելու Քոչարի ունակություններին: 1930-ական թվականներին իր գրչնկերներին «նացիոնալիզմի» մեջ մեղադրող Քոչարը 1950-ական թթ. կեսերից ինքը դարձավ ազգային գործիչ²: Իհարկե, Քոչարի վերափոխումը պայմանավորված էր հասարակական-քաղաքական իրավիճակով, սակայն նրա ստեղծած գրականության թեմայի, որակի վերափոխումը ունի նաև Քոչարի կյանքն ու գործը ներկայացնող, բայց գիտական գրականության մեջ գրեթե չշրջանառվող ուրիշ պատճառներ:

2006 թվականին «Նորք» հանդեսում հրապարակվում են Ստեփան Զորյանի անտիպ օրագրային գրառումների որոշ հատվածներ: Քոչարի հուղարկավորության առիթով 1965 թվականի մայիսի 17-ին արված գրառման մեջ Զորյանը գրում է. «Մի քանի օր առաջ թաղեցին 37-38 թթ. «հերոս»-գրպարտիչ ու մատնիչ Բ-ին (նկատի ունի Հրաչյա Քոչարին- Ա. Խ.), որ տասնյակների գլուխ կերավ այդ թվերին: Բայց թաղեցին որպես հասարակական գործիչ և անվանի գրող: Չէ՞ որ շատերը գիտեին նրա անամոթ գործերը (կան ձեռքից ձեռք շրջող դոկումենտներ), ինչո՞ւ են դիմում ֆալսիֆիկացիայի – չեն հասկանում: Իսկ որպես գրող անարժեք էր, անարվեստ. սրա-նրա թեմաներն ու պոեմները վերցնող-մշակող» [8, էջ 109]: Անդրադառնալով խորհրդային տարիներին որոշ հեղինակների կողմից այլոց ձեռագրերը կամ թեմաները յուրացնելու իրողությանը՝ Ռուբեն Հովսեփյանը 30-ական թվականների գրականության վերագնահատմանը նվիրված բանավիճային մի հոդվածում գրում է, որ հրատարակչությունում աշխատելու տարիներին

¹ Խոսքը մասնավորապես «Նահապետ» և «Կարոտ» վիպակների մասին է:

² Օրինակ, Քոչարը որոշակի ներդրում ունի Սարգսյանի հուշահամալիրի կառուցման գործում: Արձակագիր, լրագրող Կլարա Թերզյանը այս առնչությամբ գրում է. «Սարգսյանի հուշահամալիրի գաղափարը ծնվել է գրականագետ Հրանտ Թամրազյանի տանը՝ խնջույքներից մեկի ժամանակ: Մի քանի բաժակ խմելուց հետո, սովորության համաձայն, տանտերը հյուրերի՝ Հրաչյա Քոչարի ու Հովսեփյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար, պատմաբան Վլադիմիր Դարբինյանի հետ սկսեցին հայրենասիրական երգեր կատարել: Հենց սեղանի շուրջ էլ խոսակցություն բացվեց Մայիսյան հերոսամարտի ու Սարգսյանի ճակատամարտի մասին: Հրաչյա Քոչարն առաջարկեց հուշահամալիր կառուցել» [9, էջ 85]:

մի տարեց մարդ հաճախակի էր այցելում իրեն՝ բերելով պատմվածքներով և վիպակներով լեցուն թղթապանակներ, սակայն ենթադրյալ հեղինակը, ըստ Հովսեփյանի, «բառիս ամենախիսկական իմաստով անգրագետ է, բայց պատմվածքները, վիպակները գրագետ էին շարադրված, տեղ-տեղ նույնիսկ գրական շնորհքի փայլատակումներ կային» [11]: Կասկածելով, որ այդ թղթապանակների հեղինակը նա է՝ Հովսեփյանը պարզել է, որ 1937 թվականին նա եղել է Զապել Եսայանի տան խուզարկությունն իրականացնող անձանց մեջ, և ենթադրաբար, առգրավված ձեռագրերի մի մասը տարել է տուն, հետագայում որոշակի փոփոխություններով արտագրել և փորձել տպագրել: Շարունակելով միտքը՝ Հովսեփյանը գրում է. «Իմ խորին համոզմամբ «Սպիտակ գիրքը» ժողովածուի թեմաները, նյութը Հր. Քոչարին տրամադրել են մնացյալ մահկանացուների համար փակ գրոցներից: Էլ ո՞ւմ պիտի տրամադրեին» [11]:

Նույն առիթով գրված «Հոսող ժամանակը և մնացող պատմությունը» հոդվածում Դավիթ Գասպարյանը ևս հպանցիկ անդրադառնում է այս թեմային. «Պարզվում է, որ Քոչարն իր «Կարոտ»-ն արտագրել է Կարպիս Սուրենյանից: Հետո լույս է տեսել նրա «Կարոտը»-ը: ...Այնպես որ Քոչարի «Կարոտ»-ը կարոտ է նոր լուսաբանումների», գրում է գրականագետը [6]: Խմբագրությունը որպես նշված հատվածի ծանոթագրություն՝ գրել է, որ թերթի հետագա համարներից մեկում Սուրենյանը հանդես կգա առավել հանգամանալից, սակայն հետագա որևէ համարում Սուրենյանն այս թեմային չի անդրադարձել: Նույն 30-ական թվականների գրականության ու գրական դեմքերի վերագնահատման առիթով Նվարդ Քոչարը, ի պաշտպանություն հոր, հրապարակում է ծավալուն հոդված, սակայն «Կարոտ» վիպակի հնարավոր գրագողության մեղադրանքներին չի անդրադառնում [17]:

Երկու «Կարոտ»-ի մեկ պատմությունը

1965 թվականին «Սովետական գրականություն» և «Սովետական արվեստ» ամսագրերի առաջին համարներում լույս տեսան Հրաչյա Քոչարի «Կարոտ» վիպակը [18, էջեր 8-46] և Կարպիս Սուրենյանի նույնանուն փոքրածավալ պատմվածքը [14, էջեր 44-48]: Աշխարհընկալման, ոճական, թեմայի ընտրության տեսանկյունից գրեթե հակադիր այս հեղինակների՝ օրերի տարբերությամբ հրապարակված գործերը, բացի նույն վերնագիրն ունենալուց, նման էին թե՛ կառուցվածքային, թե՛ բովանդակային առումով:

1960-ական թվականներին Հրաչյա Քոչարն արդեն ճանաչման հասած «գրական գեներալի» համարում ունեցող գրող էր՝ բազմաթիվ գրքերի, հոդվածների հեղինակ, մրցանակների դափնեկիր, ընդ որում՝ 1965 թվականին արդեն հրատարակվել էին գրողի երկերի վեցհատորյակի երեք հատորները: Ի տարբերություն Քոչարի՝ Աթենքում ծնված, ապա Խորհրդային Հայաստան ներգաղթած Կարպիս Սուրենյանը դեռևս հասարակության լայն զանգվածներին անծանոթ հեղինակ էր: Նա Հայաստան է ներգաղթել 1946 թ., 1947-1958 թթ. որպես երգիչ աշխատել է Հայաստանի պետական երգչախմբում, ապա՝ մինչև 1961 թվականը սովորել Մոսկվայի գրական բարձրագույն դասընթացներում, որից հետո վերադարձել և նշանակվել է «Սովետական արվեստ» ամսագրի երաժշտական բաժնի վարիչ՝ այդ պաշտոնում աշխատելով մինչև 1966 թվականը: Այդ ընթացքում Սուրենյանը հրատարակել է ընդամենը մեկ գիրք՝ «Մաքուր ձեռքեր» պատմվածքների ժողովածուն (1959):

Խորհրդային իշխանության տարիներին «գրական գեներալի» կյանքն ու գործունեությունը շարունակեցին մնալ գրականագետների ու հրատարակիչների ուշադրության կենտրոնում՝ ի տարբերություն Կարպիս Սուրենյանի, ով մինչև օրս մնում է պատշաճ չուսումնասիրված ու չգնահատված:

1965 թ. հրատարակվում է Հր. Քոչարի «Սպիտակ գիրքը» ժողովածուն, որը հեղինակի վերջին գիրքն էր ու ներառում էր նաև «Կարոտ» վիպակը: Հետմահու՝ 1967 թվականին, Քոչարը արժանանում է ՀԽՍՀ պետական մրցանակի՝ ժողովածուում ներառված «Նահապետը» վիպակի համար, իսկ 1977 թ. նույն վիպակի հիման վրա Հենրիկ Մալյանը նկարահանում է համանուն ֆիլմ: «Կարոտ» վիպակը ևս արժանանում է ռեժիսորների ուշադրությանը. Ֆրունզե Դովլաթյանը 1990 թ. վիպակի հիման վրա նկարահանում է համանուն ֆիլմ: «Սպիտակ գիրքը» լայն արձագանք է ունենում թե՛ ընթերցողների շրջանում, թե՛ գրականագետների: Գիրքը բարձր է գնահատվում նաև Մփյուռքում: Բեյրութում հրատարակվող «Բագին» հանդեսի խմբագիր, գրականագետ Պողոս Մնասայանը գրում է. «Ի՛նքը, Հր. Քոչարը, միայն հա՛յ մարդը կրնար եօթանասունըհինգ տարիներ շարունակ մայրենի լեզուին համար կղպուած բերաններ բանալ եւ անակընկալ յորդումներով էջեր քաղցրացնել. ուրիշ մը չէր կրնար բնաւ չբացուած, սրտեր լոյսին հանել ու սանձազերծել այն «կարօտ»ը, որ յատուկ է միայն հայ մարդուն» [13]: Իսկ բանաստեղծ, արձակագիր Հակոբ Նորունին առանձին գրքով է անդրադառնում Քոչարի «Սպիտակ գիրքը» ժողովածուին [12]: «Սպիտակ գիրքը»՝ ներառյալ «Կարոտ» վիպակը, գրականության պատմության մեջ մնաց որպես Քոչարի «կարապի երգ», նրա լավագույն ստեղծագործությունը. «Առանց վարանման կարող ենք ասել, որ այդ գործը Քոչարի լավագույն գիրքն է, նրա կյանքի պոեմը, կյանքի երգը՝ կարապի երգը», - գրում է գրականագետ Արծրուն Ավագյանը [4]:

Մեր գրականագիտության մեջ Սուրենյանի ստեղծած գրականության վերաբերյալ հոդվածները սակավաթիվ են, առավել ուշադրության են արժանացել նրա թարգմանությունները: 1950-ական թվականների սկզբին գրական ասպարեզում առաջին քայլերն անող Սուրենյանի մուտքը գրականություն ողջունում է գրականագետ Լևոն Հախվերդյանը [10]: Ավելի ուշ Պերճ Զեթունցյանը Սուրենյանի արձակը բնորոշում է որպես «իսկական գեղարվեստական արժեք», «Կարոտը»՝ «սքանչելի պատմվածք» [7], իսկ Դոստոևսկու «Կարամազով եղբայրները» վեպի հայերեն թարգմանության գրախոսության մեջ Սամվել Անթոյանը գրում է. «Կարպիս Սուրենյանը նախ և առաջ շնորհալի գրող է, ապա նաև՝ հմուտ դոստոևսկիագետ» [2]:

Քոչարի «Կարոտ» վիպակի և Սուրենյանի նույնանուն պատմվածքի նմանությամբ առաջին անգամ հպանցիկ անդրադարձել է ամերիկահայ արձակագիր, բանաստեղծ Հակոբ Ասատուրյանը՝ գրախոսելով Սուրենյանի «Բնիկ ո՞րտեղացի էք» (1969) գիրքը, որտեղ զետեղված էր նաև «Կարոտ» պատմվածքը. «...Կը յիշեցնէ Քոչարի մէկ պատմուածքը, «Կարօտ»-ը», - գրում է նա [3]:

1991 թ. Կարպիս Սուրենյանը «Գարուն» հանդեսում տպագրում է 26 տարի առաջ տպագրված «Կարոտ» պատմվածքի ամբողջական տարբերակը՝ «Կարոտի պատարագ» վերնագրով և նախաբանով, որում ներկայացնում է պատմվածքի ստեղծման դրդապատճառը: Նա հակիրճ գրում է «Հրաշյա Քոչարին առնչված այն տգեղ օրերին բավական աղ-

մուկ հանած պատմության» մասին [15]: 2007 թվականին հրատարակվում է Սուրենյանի «Օրագիր. 1943-2001» գրքի 2-րդ հատորը, որը ներառում էր նաև Քոչարի հետ ունեցած առնչությունների օրագրությունը [16, էջեր 284-301, 818-820]: Ըստ նախաբանի և օրագրության՝ Սուրենյանը պատմվածքը գրել է Ռիգայում 1960 թվականի ամռանը: Մի քանի ամիս անց նա Մոսկվայում «վերադաս գրող ու պետական այր Հրաչյա Քոչարի» հետ հանդիպման ժամանակ խոսել է իր նոր պատմվածքի մասին, որը պետք է ունենար «Կիլիկյան դիտարան» կամ «Կարոտի պատարագ» վերնագիրը [16, էջ 284]: Քոչարը ցանկություն է հայտնել կարդալու, Սուրենյանը նրան է տվել պատմվածքի ամբողջական տարբերակը: Կարդալուց հետո Քոչարը վերադարձրել է՝ ասելով, որ «այս ձևով հագիվ թե կարելի է տպել» [15, էջ 68]: Չորս տարի անց՝ 1964 թվականի վերջին, Սուրենյանը «Սովետական գրականություն» ամսագրի խմբագրությունում պատահաբար տեսնում է ամսագրի հաջորդ համարի փորձաթերթերը՝ առաջին էջին նկարագարող վերնագիր՝ «Կարոտ», հեղինակը՝ Հր. Քոչար: Մի քանի էջ կարդալուց և ակնհայտ նմանությունները տեսնելուց հետո Սուրենյանը, որ այդ ժամանակ «Սովետական արվեստ» ամսագրի երաժշտական բաժնի վարիչն էր, այս մասին հայտնում է ամսագրի գլխավոր խմբագիր Սարգիս Բալանդուրին և սցենարիստ Վադիմ Մելիքսեթյանին: Նրանց առաջարկով որոշվում է «Սովետական արվեստ» ամսագրի 1965 թվականի առաջին համարում տպագրել պատմվածքը, սակայն ամսագրի բովանդակությամբ պայմանավորված՝ անհրաժեշտ էր կրճատել այն՝ 40 մեքենագիր էջը դարձնելով 15, և վերնագրից հանել «պատարագ» բառը: Ըստ Սուրենյանի՝ արդյունքում ստացվում, է պատմվածքի «...մի ամփոփ տարբերակ, ասես տաճարի ամբողջական մանրակերտ առանց զարդաքանդակների» [16, էջ 298]: Օրագրում Սուրենյանը գրում է նաև այդ օրերին գրող Գարեգին Բեսի և դրամատուրգ Մերոբ Սարգսյանի հետ կապված միջադեպերի մասին: Ըստ Սուրենյանի՝ երկու «Կարոտների» տպագրումից հետո Գարեգին Բեսը «մեղադրել է» իրեն «բերանբացություն» անելու և սյուժեն Քոչարին պատմելու համար, իսկ Մերոբ Սարգսյանը ասել է. «Դու այդ միտքն ես տվել նրան, առիթ ես տվել, որ ինքն էլ այդ «Կարոտ»-ը գրելով իր սև անցյալը սպիտակեցնի» [16, էջ 300]:

Քոչարի «Կարոտը» վիպակը և՛ կառուցվածքային, և՛ բովանդակային առումով գրեթե նույնական է Սուրենյանի «Կարոտի պատարագ» պատմվածքի հետ, հաճախ նույնիսկ առկա են խոսքային կրկնություններ: Սուրենյանի պատմվածքը բաղկացած է յոթ գլխից, Քոչարի վիպակը՝ նույնպես ունի յոթ գլուխ (վերջինը վերնագրված է «վերջերգ»): Սուրենյանի պատմվածքի հերոսը թուրքական ջարդերից փրկված Հեթում աղբարն է՝ իր ծննդավայր Կիլիկիան լքած և Կիպրոս գաղթած, կարոտի հոգեկան տագնապով ապրող մարդ: Քոչարի մոտ Հեթում աղբարը դարձել է Առաքել՝ փրկված թուրքական ջարդերից ու գաղթած Խորհրդային Հայաստան: Երկուսն էլ երկու որդի ունեն: Տարբեր են միջավայրերը. Հեթում աղբարը Կիպրոսից նայում է ծովի հակառակ կողմում գտնվող Կիլիկիայի լեռներին, Առաքելը՝ Արաքսից այն կողմ գտնվող լեռներին: Երկուսն էլ երազում իրենց ծննդավայրն են գնում, տանջվում կարոտից, կորցնում քունը:

Սուրենյանի պատմվածքում կարդում ենք. «Հաճախ, բահին հենված, կանգնում էր ցանկապատի մոտ ու երկար նայում այդ լեռներին, որոնք երբեմն ավելի մոտ էին թվում

կարծես, քան այգուց մինչև ծով իջնող կանաչ բլուրներն ու ձորերը»³ [15, էջ 70], իսկ Քոչարի վիպակում կարդում ենք. «Առավոտ շուտ Մասիսն ու Բարթոլոմյան լեռներն այնքան մոտիկ ու հստակ էին երևում, որ թվում էր, թե ձեռքդ պարզես՝ նրանց լանջերից մանդակ ու խավրժիկ կքաղես» [18, էջ 9]: Հեթում աղբարն ասում է. «Հայրս կանչեց» [15, էջ 76], Առաքելը ասում է. «Երկիր ընձի կկանչե...» [18, էջ 13], Հեթումի կինը՝ Սիրանը, անհանգստանալով ամուսնու պահվածքից, ասում է. «Ի՞նչ եղավ քեզի, պե մարդ» [15, էջ 76], նույն իրավիճակում Առաքելի կինը՝ Սանամը, ասում է. «Ի՞նչ եղավ քեզի, հալիվոր...» [18, էջ 13]: Մեկ այլ տեղում Սիրանը ասում է. «Աման, պե մարդ, իսկը կորսնցուցեր ես... ալ ի՞նչ կփնտրես հին գյուղը, ի՞նչ մնաց հոն» [15, էջ 77], իսկ Սանամը ասում է. «Մն գա վրեդ, երկիր ըսելով պիտի մեռնիս» [18, էջ 13]: Սիրանը վախենում է՝ «խենթացե՞ր է» Հեթում աղբարը [15, էջ 76], Սանամը վախենում է՝ հանկարծ «չծո՞ի» Առաքելը [18, էջ 13]: Սիրանը ասում է. «Գիտնա՞ս ինչ եկավ մեր գլխուն» [15, էջ 76], նույն իրավիճակում Սանամը ասում է. «Էս ի՞նչ սև բերիք մեր գլխուն [18, էջ 13]: Հեթում աղբարի անհետանալուց հետո կինը ասում է. «Վախ, տղաս, վախ, գիտնաս ինչ եկավ մեր գլխուն... մեր մարդուն իսկը փչեր է, որ ելլե Կիլիկիա երթա... Բան չըսած ելեր գացեր է գիշերը... Ես ալ կկարծեմ, պարտեզը նստեր է, շատ անգամ այդպես կըներ: Սպասեցի, սպասեցի, չեկավ ես պառկեցա: Մեյ մըն ալ արթնացա, որ, մեղա քեզ Տեր, պիտի լմնա գիշերը, առտու ըլլա, դեռ չկա մարդը» [15, էջ 76]: Նույն իրավիճակում Սանամը ասում է. «Իրիկուն Առաքել չկար: Ասի միգուցե գնացեր է դուրս հովանալու... Գիշեր ելա նայեցի՝ չկար... Լուսադեմին նայեցի՝ չկար... Չկա, չկա, Առաքել չկա... Մեր տուն քանդեց, մեր գերաններ փլցուց, Առաքել...» [18, էջ 13] և այլն⁴:

Տարբեր են երկու գործերի վերջաբանները: Հեթում աղբարը նավակով դուրս է գալիս ծով՝ գնալու դեպի Կիլիկիա, սակայն «կարոտի երազանքը փուլ է գալիս», հասկանում է իր գյուղը վերադառնալու երազանքի անհնարինությունը: Հեթում աղբարին նկատում են ծովի վրա հերթապահություն իրականացնող ոստիկանները և տանում ոստիկանական բաժին, ապա նա որդու ուղեկցությամբ գնում է տուն: Իսկ Առաքելը լուսնյակ գիշերով աննկատ հատում է միջպետական սահմանը՝ առանց վախենալու սահմանի հակառակ կողմում գտնվող թուրք սակյարներից, գտնում է գյուղը, հանդիպում իր հին համագյուղացի քրդերին: Հոգեկան նուրբ ապրումները նկարագրող գործը կորցնում է հոգեբանական համոզչությունը և վերածվում արկածի: Առաքելի սահմանախախտությունը դառնում է միջպետական հարց. Մոսկվան և Անկարան դիվանագիտական նոտաներ են հղում միմյանց: Ի վերջո Առաքելը, հասկանալով, որ իր քայլը դարձել է միջպետական լարվածության թեմա, վերադառնում է և հայտնվում բանտում: Ըստ էության, սյուժետային այն հատվածները, որոնք բացակայում են Սուրենյանի պատմվածքում և ավելացվել են Քոչարի կողմից՝ մասնավորապես գյուղ վերադառնալու ճանապարհը, արկածները և այլն, գեղարվեստական տեսանկյունից թույլ են, նաև՝ ոչ համոզիչ: Իսկ Քոչարի վիպակի, այսպես ասած, երկարակեցությունը մեծապես պայմանավորված է նաև նույնանուն ֆիլմի առկայությամբ: Այս առնչությամբ գրականագետ Վազգեն Գաբրիելյանը իրավացիո-

³ Համեմատության համար հիմք ենք ընդունել Կարպիս Սուրենյանի «Կարոտի պատարագ» պատմվածքի՝ «Գարուն» ամսագրում տպագրված ամբողջական տարբերակը [15]:

⁴ Սուրենյանի օրագրում ևս առկա են տեքստային որոշակի համեմատություններ [16, էջ 294]:

րեն նշում է «Քոչարի Կարոտ» վիպակը շարունակում է շրջանառվել «կինոսցենար-ռե-
ժիսոր-դերասան» բարեհաջող նպաստով» [5]:

Քոչարի՝ ազգային-հայրենասիրական թեմայով գրված առաջին գործը «Նահա-
պետը» վիպակն էր, որը հրատարակվել էր մեկ տարի ավելի վաղ՝ 1964 թվականին Քոչա-
րի երկերի վեցհատորյակի երկրորդ հատորում: Սակայն այն, որ Քոչարը Սուրենյանի
«Կարոտ» պատմվածքի ձեռագիրը կարդացել էր 1960 թվականին, թույլ է տալիս ենթա-
դրել, որ «Կարոտը» վիպակը գրվել է ավելի վաղ, և Քոչարի ստեղծաբանական համա-
կարգում հենց այս գործն է թեմայի վերափոխման առաջին արդյունքը:

Ե Զ Ը Մ Զ Զ Ն Գ ՈՒ Մ: Այսպիսով, ծանոթ լինելով Կարպիս Սուրենյանի «Կարո-
տի պատարագը» պատմվածքին և վստահ լինելով, որ իր հորդորով Սուրենյանը երբեք
չի տպագրելու այն, Քոչարը յուրացրել է վերջինիս պլոտեն՝ որոշ դեպքերում գրեթե նույ-
նականորեն: Այդուհանդերձ, Սուրենյանի պատմվածքը թե՛ գեղարվեստական, թե՛ կա-
ռուցվածքային, բովանդակային ու ոճաբանական առումով գերազանցում է Քոչարի
«Կարոտ» վիպակին:

Գ ր ա կ ա ն ու թ յ ու ն

1. Ադալյան Ն. «Աերնագիրը՝ 1937» / «Գրական թերթ»: 2007: N 34:
2. Անթոսյան Ս. «Կարամազով եղբայրները» հայերեն» / «Գրական թերթ»: 1971: N 12:
3. Ասատուրյան Հ. «Բնիկ ո՞րտեղացի էք» / «Պայքար»: Բոստոն: 1970: N 117:
4. Ավագյան Ա. «Զգրված հարյուր էջեր» // Գիտության աշխարհում: 2010: N 3:
5. Գաբրիելյան Վ. «Ներել թե չներել» / «Գրական թերթ»: 2008: N 4:
6. Գասպարյան Գ. «Հոսող ժամանակը և մնացող պատմությունը»: «Ազգ»-ի, «Մշակույթ» հավելված:
2008: N 4 (47): էջ Ը:
7. Զեյթունցյան Պ. «Ծննդաբան արժեքներ» / «Գրական թերթ»: 1981: N 49:
8. Զորյան Ս. «Օրագիր» / «Նորք»: 2006: N 4:
9. Թերզյան Կ. «Բույլ մեծաց»: Երևան: «Գրաբեր» հրատ.: 2001: 85 էջ:
10. Հախվերդյան Լ. «Երկու պատմվածք» / «Գրական թերթ»: 1952: N 12:
11. Հովսեփյան Ռ. «Ծննդաբանությունը գտնելու և հաստատելու» ճանապարհին» / «Գրական թերթ»: 2007:
N 43:
12. Նորունի Հ. «Հրաչյա Քոչարի «Սպիտակ գիրքը»»: Բեյրութ: «Սևան» տպարան, 1967: 58 էջ:
13. Սնապյան Պ. «Հրաչյա Քոչարի «Սպիտակ գիրքը» / «Բագին»: Բեյրութ: 1965: N 6: 53-54 էջեր:
14. Սուրենյան Կ. «Կարոտ» / «Սովետական արվեստ»: Երևան: 1965: N 1:
15. Սուրենյան Կ., «Կարոտի պատարագ» / «Կարուն»: Երևան: 1991: N 10:
16. Սուրենյան Կ. «Օրագիր 1943-2001»: Հատոր 2: Երևան: «Սարգիս Խաչենց. Փրինթինֆո» հրատ.:
2007:
17. Քոչար Ն., «Հրաչյա Քոչար. զրպարտություններն ու նշնարտությունները» / «Ազգ»-ի «Մշակույթ»
հավելված: Երևան: 2008, թիվ 5(48):
18. Քոչար Հ., «Կարոտ»: «Սովետական գրականություն» հրատ.: Երևան: 1965: N 1:

References

1. Adalyan N. Title 1937 [Vernagiry – 1937] / "Literary newspaper". Yerevan. 2007. N 34.
2. Anthosyan S. The Brothers Karamazov in Armenian [Karamazov yeghbayrneri hayeren]. / "Literary
newspaper". 1971: N 12:
3. Asaturyan H. Native or Local? [Bnik vortheghatsi yek]. / "Paygar". Bpston. 1970. N 117.
4. Avagyan A. Hundred Unwritten Pages [Chgrvats haryur ejery]. / "Science World". 2010. N 3

5. **Gabrielian V.** Forgive or not to Forgive [*Nerel te chnerel*]. / "Literary Newspaper", 2008. N 4.
6. **Gasparyan D.** The Flowing Time and Remaining History [*Hosogh zhamanaky ev mnasoghan patmutyuny*]. / "Azg", Culture Supplement. 2008. N 4 (47).
7. **Zeytuntsyan P.** True Values [*Chshmarit arjeqner*]. / "Literary newspaper". 1981. N 49.
8. **Zoryan S.** Diary [*Oragir*]. "Nork". 2006. N 4.
9. **Terzyan K.** Buil Metsats [*Buil metsats*]. "Graber Publishing House". 2001. 85 p.
10. **Hakverdyan L.** Two Short Stories [*Erku patmvatsk*]. / "Literary newspaper". 1952. N 12.
11. **Hovsepyan R.** On the Path of Finding and Affirming the Truth [*Chshmartutyuny gtnalu ev hastatelu champany*]. / "Literary newspaper". 2007. N 43.
12. **Noruni H.** Hrachya Kochar's "White Book" [*Hrachya Kochari "Spitak Girgy*]. Beirut: "Sevan Press". 1967. 58 p.
13. **Snapyan P.** Hrachya Kochar's "White Book" [*Hrachya Kochari "Spitak Girgy*]. / "Baghin". Beirut. 1965. N 6. 53-54 pp.
14. **Surenyan K.** Karot [*Karot*]. / "Soviet Art". 1965. N 1.
15. **Surenyan K.** The Liturgy of Longing [*Karoti Patarag*]. / "Garun". 1991. N 10. 68-79 pp.
16. **Surenyan K.** Diary 1943-2001 (Volume 2) [*Oragir 1943-2001*]. Yerevan: Sargis Khachents: "Printinfo Publishing house". 2007.
17. **Kochar N.** Hrachya Kochar: Slanders and Truths [*Hrachya Kochar: zrparyutunnern u chshmartutyunnern*]. "Azg" Culture Supplement. 2008. N 5 (48).
18. **Kochar H.** Karot [*Karot*]. / Soviet Literature. 1965. N 1.

Ընդունվել է / Received on: **18. 02. 2025**

Գրախոսվել է / Reviewed on: **14. 04. 2025**

Հանձնվել է տպ. / Accepted for Pub: **23. 05. 2025**

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արամ Աշոտի ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ՝ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող, Երևան, ՀՀ
Էլ. հասցե՝ aramkhachatryan93@mail.ru // orcid ID 0009-0009-4685-3117

Aram Ashot KHACHATRYAN: Junior researcher at the
Institute of Literature after M. Abeghyan of NAS, Yerevan, RA,
e-mail: aramkhachatryan93@mail.ru // orcid ID 0009-0009-4685-3117